

„filozofska istraživanja“

br. 9 i 10 za 1984. godinu, zagreb

ivan ivas

D eseti broj »Filozofskih istraživanja« svjedoči da je časopis, koji izdaju Hrvatsko filozofskih društava Jugoslavije, nakon početnih neredovitih godišta (osnovan je 1980. godine), postigao punu redovitost u izlaženju. Povod je za ovaj prikaz tematski dio što je u brojevima 9 i 10 obuhvaćen naslovom »FILOZOFIJA I JEZIK«. Time su »Filozofska istraživanja« izišla u susret velikom zanimanju filozofa za jezik i jezikoslovaca za filozofiju jezika: filozofija jezika dotiče osnovne ili prve filozofske teme, gnoseološke i ontološke, ali i rasvjetljava neka prijeporna mjesta znanosti o jeziku.

Većina priloga bavi se (različito pristupajući) davno otvorenim problemima odnosa govora, mišljenja i spoznaje, te značenja i istine. Pogotovo poticajnim pokazali su se Platonovi dijalozi o prirodi jezičnog znaka i odjeci koje su izazvali od Aristotela, preko Humbolta, sve do danas. Najveći je broj onih radova koji se bave nekim određenim autorom ili grupom autora, kritički se osvrćući na njihova rješenja još uvijek otvorenih problema filozofije jezika. Sintetičnošću pristupa izdvajaju se radovi J. Skočibušića, M. Ježića i V. Božičević. Jakov Skočibušić (»Narav i uloga jezične kompetencije« u *konstituiranju Platonove filozofije*) daje prikaz Platonovog razmišljanja o jeziku, naglašavajući povezanost ovih problema sa osnovnim ontološkim problemima. Dijalektički shvaćen, jezik ima posredničku ulogu između »vječnih« ideja i »tekuće« stvarnosti. Od fenomena do načela jedini je put preko jezika, pa je, prema tome, analiza jezika neobično važna. Predmet nam je izvan jezika nedokučiv. Opsjednut temom istine i laži, Platon u *Kratilu* istražuje istinitost na razini riječi, a u *Sofistu* na razini rečenice. Tek u *Sofistu* (baveći se odnosom znakova međusobno, a ne više znaka i predmeta) postaje jasno da načelo arbitrarosti, to jest funkcioniranje jezika kao navike, uopće omogućava da se shvati mogućnost izricanja laži. Mislav Ježić (»Raznolikost jezičnih ustroja i jezično poimanje svijeta«) nastoji snažne odjeke lingvističkog relativizma (linija koja polazi od Herdera, pa preko Humbolta ide do Sappira i Whorfa) svesti na razumne odnose. Uvjetovanost poimanja svijeta jezikom dosad nije definitivno ni potvrđena ni opovrgnuta. Autor zato, kritizirajući zastranjenja i priznavajući neprijeporne zasluge navedenim jezikoslovcima, zauzima srednji kurs: različitost jezika prije liči na različitost uglažbljenja iskustava nego na različite uvjetovanosti mišljenja. Kako jezik utjelovljuje misao, toliko i »živo iskustvo djelovanja i mišljenja razgibljuje i obogaćuje jezične oblike«. Vanda Božičević (»Razumijevanje govora u bitku i vremenu«) poduzela se teškog zadatka da Heideggerovu kriptografiju o jeziku svede na donekle konačne kvazi-definicije kao: Jezik je artikulacija govora; Govor je artikulacija smisla; Smisao je artikulacija razumijevanja, a razumijevanje je način čovjekove otvorenosti. Nagoviješten je i Heideggerov kritički pristup nedjelatnom govoru (»govorkanju«) i klasičan analitički pristup jeziku u gramatikama, gdje se redovito zaboravlja na povezanost jezičnih elemenata i uopće na povezanost svega (što govor čini »egzistencijalno obojenim«).

Tu su i dva pristupa jeziku s logičkog aspekta. U radu »Granic formalizacije« Frane Jerman upozorava na mogućnost da formalizacija prirodnog jezika ne bude svrsishodna, pa time ni opravdana, a to se dešava kad formalizirani iskaz postane kompliciraniji od polaznog. Matjaž Potrč u radu »Ime i kontekst«, pomažući se logičkim simbolima, odaje priznanje Russellovom razmišljanju o jeziku. Pokazuje da pristup logičkim imenima, tim »jezičnim kristalima«, otkriva jezik kao »društveno bivstvo« i kao mjesto zamršenog isprepletanja ekstenzije i intenzije, te empirizma i racionalizma. Aleksandar Pavković u članku »Čemu privatni jezici« istražuje Wittgensteinov argument protiv tvrdnje da mogu postojati privatni jezici. Jezik je već po definiciji društven i javan. Pri sporazumijevanju jezikom ljudi se slažu u običajima, institucijama i navikama ili, riječju, u »obličima života«. U radu »Hartova koncepcija analize jezika prava« Mimir Matulović prikazuje nasto-

janje američkog filozofa Herberta Harta da objasni neke pravne iskaze kao performativne, iako im je forma konstativna. Zanimljiv je i prikaz Hartovog pragmatički utemeljenog razlikovanja »unutarnjih« i »vanjskih« iskaza, to jest iskaza o normama grupe koje daju pripadnici te grupe i iskaza koje daju nepripadnici te grupe. Nadežda Čačinović-Puhovski (»Cvrčkova presuda ili o nekim momentima shvaćanja jezika u njemačkih romantičara«) pokazuje da su prijepornosti kojima su se bavili romantičari još prisutne u različitim svjetonazorskim prerađama. Osnovni je prijepor između pretpostavke suvremenih teoretičara da su jezici ravnopravni i jednakovrijedni i stare, a Humboldtovim shvaćanjem poduprte, teze da su neki jezici razvijeniji jer su sličniji apstraktnom modelu univerzalnog jezika (koji je, naravno, nastao na osnovi vlastitog jezika).

Nenad Mišćević i Svetlana Knjazeva-Adamović bave se osnovnim ontološkim problemima. U Mišćevićevom radu »Aristotelov paradoks« u centru su pažnje neodređenosti filozofijskih termina, i to posebno onih koji su domena od Aristotela zasnovane prve filozofije, to jest metafizike. Aristotel je prvi upozorio na problem neizbježno višestrukog izricanja ključnih filozofijskih kategorija. Tako apstraktni pojmovi kao *jedinstvo*, *istovjetnost*, *razlike* i drugi,

ne mogu izbjeći višestruko iskazivanje ili »priricanje spram jednog«, pa prema tome ni neodređenost. No to ne znači, zaključuje autor, da se njima ne treba služiti kao naznakama za pokušaje razumijevanja implicitne izgrađenosti našeg govora. Svetlana Knjazeva-Adamović (»Radikalni konvencionalizam i teorija istine«) dotiče problem koji je mučio i Platona: istinitost iskazanog. Zaključak da je važno povezano istraživati teoriju istine i teoriju značenja ona izvodi iz Ajdukjevićeve kritike asocijacionizma i vulgarizacija unutar teorije odraza. Kategorije nisu vječne nego su promjenljive s jezikom. Znanje zavisi ne samo od empirijskog materijala, nego i od kategorija kojima se taj materijal oformljuje. Svaka promjena znanstvene pojmovne aparature uzrokuje nužno i promjenu slike svijeta. Prema tome, istina se može tražiti samo unutar konvencija/navika kojeg od jezika. Tek kad jezik zadovoljava neke kriterije za znanstveni jezik, može se postaviti pitanje istinitosti stavova na tom jeziku.

Zdravko Radman u radu »Percepcija i jezik« potvrđuje heurističku vrijednost metafore. Metafora nije puki ukras govora nego je temeljni jezični princip. Njezini su korijeni već u intermodalnosti zamjedbe, to jest u činjenici da čovjek na podražaje iz vanjskog svijeta reagira kao cjelina (»Vidjeti i čuti može samo čovjek, a ne njegova osjetila«). Metaforu, ukoliko omogućava sinestezija. Formativna funkcija jezika važnija je od komunikacijske. Riječ nije etiketa za već artikulirani svijet, nego tek preduvjet za tu artikulaciju. Damir Miloš (»Tijelo i govor«) očito ide smjerom ideje da je jedini pravi put filozofskog mišljenja put negativiteta. Obrćući neke poznate tvrdnje, on dolazi do zanimljivih zapažanja. Performativni iskaz istovremeno je i označitelj i označeno. Takav, samoreferencijalan, on nije određen kontekstom nego ga određuje sama. Zatim, kad se govori o artikuliranosti jezika, treba imati na umu da je rečenica prva, a tek onda njezini dijelovi. Strukturnalističkom negativnom određenju jezičnih elemenata autor suprotstavlja »pozitivno« određenje: svaka riječ znači sve što i ostale, utoliko što im je zajednički zvuk (pokret tijela) i potvrđivanje zajedničkog svijeta. Govor treba gledati kao akciju tijela i kao stimulus tijelu. Od reakcije tijela na zvuk do artikuliranog govora put je kratak.

I na koncu, »Poststrukturalizam i jezične teorije u SSSR-u dvadesetih godina«, rad Milorada Pupovca, pokazuje da su u sovjetskoj lingvistici neko vrijeme su postojali elementi koje u zapadnoj lingvistici prepoznajemo u strukturalizmu i poststrukturalizmu. Uz niz za nas, na žalost, nepoznatih ili malo poznatih imena sovjetske lingvistike, autor ističe Polivanova i Bahtina; oni su dvadesetih godina začeli teme koje su se na Zapadu javile tek šezdesetih godina kao poststrukturalizam, dakle, prije Rossi-Landija, Ponzia, Lafonta i Maasa.

Osim opisanog tematskog bloka, u broju 9 možemo naći i ove studije: Rudolf Brajčić, »O jednoj stranici Kantove »Kritike čistog uma« i Ante Čović, »Etika – moral – suvremenost«. U broju 10 zastupljen je još i tematski blok »FILOZOFIJA I PSIHOANALIZA« ovim radovima: Adolf Grünbaum, »Freudova teorija: pogled filozofa znanosti«; Matjaž Potrč, »Dug psihoanalize«; Radoman Kordić, »Mogućnost filozofskog mišljenja iz psihoanalize«; Milorad Belančić, »Tumačenje i strategija«; te Ljiljana Filipović, »Egzistencijalna psihoanaliza J. P. Sartrea«. U oba broja nalazimo mnoštvo prikaza knjiga, a u rubrici »Filozofski život« vrlo zanimljive prikaze filozofskih zbiljanja kod nas i u svijetu. Posebno broj 10 obiluje prikazima bogatog filozofskog života u proteklom razdoblju. Tu su komentari o čak 23 filozofska događaja (simpoziji, predavanja, razgovori, tribine, kursevi, okrugli stolovi). Posljednji broj »FILOZOFSKIH ISTRAŽIVANJA« kraćim nekrolozima odao je poštu filozofima Vladimiru Filipoviću (1906 – 1984), Michaelu Foucaultu (1927 – 1984) i Giuseppeu Tucciju (1894 – 1984).

Ispran pregled knjiga i časopisa s temama iz filozofije jezika do 1981. godine dao je Nenad Mišćević u knjizi »Filozofija jezika«. Naprijed, Zagreb, 1981.

vesna parun, poesie scelte

a cura di sonia bellan – falletti,
torino, tirrenia stampatori, 1985.

ljiljana banjanjin

U z kratak uvodni deo, autor knjige, Sonja Bellan – Falletti, profesor jugoslovenske književnosti na Torinskom fakultetu, pokušava da da celovit prikaz pesničkog dela Vesne Parun, koju posmatra kao jedan od »najautentičnijih glasova« jugoslovenske savremene poezije. Čitav opus Vesne Parun autor deli na dva jasno omeđena perioda: prvi, koji karakteriše gotovo patološka ljubav prema životu i njegovom totalitetu, i drugi, možda čak svojstveniji pesnikinji, koji predstavlja njeno zatvaranje u »torris eburnea« sopstvenih sećanja. Osnovna tematska linija je u osećanju nostalgije prema zavičaju, ali ona nije fizička nego se odnosi na prošlost i na sve ono što je prolazno u životu. Zavičaj i rodni kraj su za autora knjige »narodni« element, stalno prisutan u ovoj poeziji, element za kojim je pesnikinja u većitoj potrazi. Sa ovakvom zavisnošću S. B. – Falletti povezuje potrebu pesnikinje da se poistoveti sa prirodom, element koji je i inače stalno prisutan u ovoj toliko lirskoj poeziji. Otkriva se tako da je »drvo« ono što je vrlo karakteristično za Vesnu Parun, nešto postojano i statično.

Sledeći pesnikinju, autor knjige uvodi i erotski motiv, motiv ljubavi, a s njim: bol, sećanja i smrt. Potreba pesnikinje za ljubavlju nije ništa drugo do niz negativnih iskustava osećanja i lišavanja, a kao krajnja tačka javlja se stalno prisutna smrt i njeni prethodnici: nasilje, strah, samoća. Ovo su u osnovi motivi najnovijeg stvaralačkog perioda pesnikinje Vesne Parun. Život proveden u frenetičnom traganju za iskonskim vrednostima ljubavi, sada se pretvara u tragično osećanje uzaludnosti sopstvenih napora. Poezija je jedini trag koji pesnikinja hoće i ume da ostavi o sebi.

Vredan pažnje je i napor S. Bellan – Falletti, koja je, napomenimo i to, načinila izbor i prevela pesme, da za svoju knjigu odabere najvrednije pesme iz zbirke Vesne Parun: *Ukleti dažd*, *Vidrama vjerna*, *Gong*, *Salto mortale*. Uz sve to, data je koncizna ali obuhvatna biografija i vrlo opsežna bibliografija dela i svega što je objavljivano o Vesni Parun.